
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

CARVAJAL, Albert; GOMILA, Antoni (2016). «El Sant Crist de Manacor: el fosc camí d'un simple crucifix a una prodigiosa figura». A: *IX Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor, p. 153-169.

«Peregrinaciones de Manacor» (1909). *La Aurora*, núm. 161 (25 setembre).

TRUYOLS PONT, Antoni (1914). *Novena al Sant Cristo de Manacor*. Palma: Estampa del Establiment Tipogràfic La Esperanza.

DOCUMENTS D'ARXIU

Col·lecció llibres de Determinacions del Comú de la Parròquia de Manacor. Arxiu Parroquial dels Dolors.

Col·lecció llibres de Sentències. Arxiu Municipal de Manacor.

Col·lecció llibres de Determinacions del Consell. Arxiu Municipal de Manacor.

Gabriel Gelabert Serra, Lobé. El mestre d'escola pirotècnic

Albert Carvajal i Antoni Gomila

Introducció

Aprofitant l'avinentsa d'aquestes XII Jornades d'Estudis Locals, dedicades a la vida i el folklore, i seguint amb el nostre afany de recuperar la memòria de personatges manacorins d'èpoques passades, mitjançant aquesta comunicació pretenem recordar la figura de Gabriel Gelabert Serra. Mestre d'escola i artesà pirotècnic, fou el pioner en l'àmbit local del món dels focs artificials. Un especialista en la manufactura de coets, rodelles i trons que, amb el pas del temps, arribà a convertir-se en actor principal de bona part de les festes d'aquella Mallorca a cavall entre els segles XIX i XX.

Amb uns mitjans de feina força rudimentaris, Gelabert treballà un material perillós com és la pólvora, segurament sota la influència dels pirotècnics italians del moment. El present estudi recull també referències als programes en què participà. Fins on ens ha estat possible, descrivim les diferents peces pirotècniques creades amb el seu enginy, no sabem si de creació pròpia o a imitació d'altres espectacles coetanis. I és que en aquells anys la pólvora, a més de ser usada en la guerra, servia per celebrar el goig de la gent il·luminant amb els seus colors els cels de molts pobles mallorquins.

Unes dades preliminars

Els primers focs artificials varen esclatar al cel de la Xina entre els anys 600 i 900 dC. Creats inicialment per espantar els esperits malignes, els alquimistes

xinesos fabricaren aquests llums il·luminadors combinant el salnitre (nitrat de potassi, un tipus de conservador d'aliment), carbó, sulfur i altres ingredients. Quan es llançava al foc, la barreja explotava amb un esclat sorollós.

Gradualment, les mostres de pólvora xinesa i les fórmules químiques utilitzades es varen començar a escampar per la Ruta de la Seda cap als països europeus i de l'Orient Mitjà, que els empraven per commemorar actes militars i celebracions festives. Ja al segle XVII, els pirotècnics occidentals organitzaven espectacles d'aquesta naturalesa on es podia contemplar fins i tot la silueta o contorn de figures o reproduir edificis i paisatges. En el primer terç de segle XVIII els focs s'introduïren com a element festiu i de celebració. Ciutats com París, Londres, Madrid o Nàpols els varen incorporar en qualitat d'espectacle palatí, religiós i, fins i tot, per divertir el poble en parcs, jardins i llocs d'esbarjo. Però encara no s'havia arribat al seu desenvolupament complet, ja que el color amb prou feines era perceptible.

La pirotècnia moderna data del primer quart del segle XIX amb la introducció de sals metàl·liques com l'estronci per aconseguir el color vermell, el bari per al verd, el coure per al blau i el sodi per al groc. El clorat de potassi n'augmentà la brillantor. Tot plegat va possibilitar els efectes de color i va obrir un camp il·limitat que acabà per convertir els focs artificials en un espectacle regular, present a les festes de centenars de pobles europeus a les acaballes de segle XIX.

Els focs a Mallorca

A Mallorca es documenten des de ben antic. Maria Antònia Perelló, al seu estudi «La festa barroca a la Mallorca del segle XVII» afirma que la llum «bé com a element capaç de crear focus d'interès o com a susceptible d'originar ambients inquietants, és una indubtable protagonista de la plàstica del segle XVII. En els denominats "llibres de festes" mallorquins, com a tots els de l'època, hi trobem una especial obstinació per fer comprendre al lector l'abundància d'il·luminació que presidia la festa. Aquestes il·luminacions de carrers, finestres i terrats, que feien de la ciutat un foc resplendent, solien tenir un caràcter d'obligació, com en l'ocasió de les festes pel matrimoni de Carles II, el 25 de febrer de 1680: mitjançant un ban o edicte previ es va ordenar als veïns que possessin il·luminacions els tres dies que durarien les festes, amb multa de 10 lliures als que no ho fessin. En altres oportunitats la pressió no era tan violenta, oferint-se indulgències com a premi».

I afegeix: «Però a més de la il·luminació de la ciutat amb torxes, llànties

Gabriel Gelabert Serra 'Lobé', retratat amb un grup dels seus alumnes.

i fanals, tenim notícies d'altres tipus de lluminàries: *estructures que formaven figures* i a les quals es calava foc. El 7 de setembre de 1628, amb motiu del trasllat del cos de la Beata Catalina Thomàs a la seva nova capella, es realitzà una estructura que representava un castell amb un globus, el retrat de la Beata i un dragó; igualment el 20 de maig de 1629, arrel de la declaració de la Immaculada com a Patrona de Mallorca, es va construir en el passeig del Born una fortalesa amb quatre torres, que va cremar més d'un quart d'hora; el 10 de maig de 1659, celebrant el naixement d'un nou príncep, davant la Llotja es va fer una estructura que consistia en una àguila que estirava una carrossa i un àngel amb les regnes a la mà; el 13 de juny de 1682, festivitat de Sant Antoni de Pàdua, varen realitzar-se uns focs que figuraven un elefant amb un castell al seu damunt... El més corrent era que aquestes estructures es fessin cremar a terra, al carrer o en alguna plaça, però sabem que, ocasionalment i cercant una major espectacularitat, se'n varen instal·lar dins la mar. Aquest és el cas dels focs preparats el 19 de maig de 1658, pel naixement de l'Infant Felip: *'Los Jurados y Virrey se apearon al llegar a la Lonja desde cuya galería presenciaron los fuegos artificiales que tenían*

preparados los Mercaderes dentro del mar; figurando una nave que combatía con un Castillo'».

Dins aquest apartat dedicat a la llum i al foc no es podien deixar de banda els *coets*, quasi sempre presents a les celebracions festives més humils i, fins i tot, lligats als jocs amb braus.

Al llarg del segle XVIII i primers anys del XIX els focs ja eren força comuns a l'illa i amb una lluïdesa força remarcable. Posem per exemple les festes organitzades a Ciutat els dies 16, 17 i 18 de juny de 1737 per celebrar el nomenament de Ramon Despuig a la dignitat de gran Mestre de l'orde de Sant Joan de Malta: a la plaça del Born, l'Ajuntament hi feu aixecar una fortalesa des de la qual s'encengueren més de tres mil sis-cents focs en forma de llàgrimes, rodells i espirals, «prólijamente labrados por dieftra mano en fus compoficiones, y materiales para sus buelos». O les festes del 26 de setembre de 1768, quan durant la benedicció de la nova església de Sant Antoni de Viana es llançaren tres dimonis de foc.

Aleshores aquella mena d'espectacles es realitzaven a recintes prèviament delimitats i no sempre coincidint en diades festives. Solien estar a càrrec de personatges italians que recorrien la geografia espanyola oferint els seus espectacles. El 28 de setembre de 1806, per exemple, se celebrava a la plaça de toros de Ciutat una funció especial a favor dels pobres de la presó organitzada per la Compañía de Volantines de Francisco Frascara. L'espectacle combinava números acrobàtics i de ball a més de focs artificials. El *Semanario de Mallorca* del 27 de setembre els anunciava de la següent manera:

ORDEN DE LOS FUEGOS.

Saldrá una culebra de fuego del Palco del Gobierno con dirección a lo más elevado de la muralla, que lo comunicará a un Dragón que se hallará en aquel punto, y este bajará a darlo a un castillo. Se encenderá una cometa, que despedirá vistosos fuegos de varios colores. Un Girelo Romano de vistosísima construcción trabajado con suma delicadez. Se verá un eclipse total de sol en todas sus épocas. La grande y famosa rueda de las tres palomas, obra de prueba, y en que se manifiesta el ingenio del autor. Una gran fuente, semejante a las cuatro que se hallan juntas en el prado de Madrid, en donde se admirará la propiedad de la invención. Un orden de arquitectura que coge toda la grada descubierta de la plaza por su mayor perímetro, con trece arcos y columnas correspondientes, que estará vestido de diferentes fuegos y se iluminará de una vez teniendo sobre su cornijón varios vitores y caprichos de sumo coste y primor, que arderán juntos y sucesivamente.

I afegeix:

Este público no ignora el mucho coste que tiene una buena función de fuegos artificiales; la que se presenta no puede llamarse grande para los que hayan visto las magnificas que suelen darse en las Cortes, cuyo valor sube a millares de pesos; pero sí para una

diversión, cuyo precio y entrada ha de ser siempre corto.

El 5 d'octubre del mateix any, i també a la plaça de toros, la citada companyia celebrava una funció equestre en què també hi havia focs. Eren molt semblants als anteriors si bé el raig que sortia de la tribuna «incendiará a un burro viviente, que montado de un mono, se hallará en aquel paraje, y éstos bajarán iluminados y rodeados de fuegos». Aquest maltractament animal es torna a documentar en una correguda de toros el juny de 1812: «Habrà antes de los fuegos corrida de novillos, poniéndose al tercero banderillas de fuego por los aficionados que tanto se acreditaron en la última función».

El 5 de juliol de 1812, després de les corregudes de toros, «se hará una completa y escogida función de fuegos artificiales, en la que se batirán dos castillos y el león español despedazará las águilas francesas; habrá también una pirámide de fuego y varias ruedas; y además un gato encenderá una parte de las muchas de que consta la función». El responsable era el Sr. Maestreti i el seu producte es destinaria als presos de Palma.

Els focs amb colors es pogueren veure a Mallorca almanco des del 1827. El *Diario Balear* del 7 de maig de 1827 anuncia un espectacle de cavalls que havia de concloure amb un gran foc d'artifici «distribuido como sigue: 1º Varios golpes de fuegos de color o el gran combate de las serpientes persiguiéndose sin jamás poderse alcanzar. 2º El gran cometa contrariado por el sol, que constará de diez y seis golpes de fuegos y petardos. 3º El gran molino de viento de D. Quijote». El mateix diari, per al 10 de juny, anunciava exercicis d'equitació on es representaria per primera vegada «el triunfo del grande Alejandro o sea el caballo infernal, este caballo será rodeado de fuegos artificiales, como también el jinete, que estará firme en medio del círculo, todo el fuego será variado con varios colores y mudaciones».

Pel 15 de maig de 1828 es publicitava novament a la plaça de toros un espectacle de focs combinats amb jocs acrobàtics executats per un «aficionado mallorquí» que ja n'havia organitzat amb força èxit el mes d'abril anterior. Val la pena reproduir el programa que va realitzar:

1º Se dará principio con las cuerdas tirantes con sus ruedas que correrán de extremo a extremo y varias carretillas todas de fuegos.

2º Seguirá un vistoso combate de dos bergantines en dichas cuerdas, todos vestidos de fuegos, y concluido el combate quedarán iluminados con los retratos de nuestros amados Reyes (Q.D.G).

3º Se dispararán varios cohetes iluminados, y salidas.

4º Se empezará el bombo de bombas de iluminación que merecieron tanto aplauso en la otra función.

5º Se empezará a dar fuego al brillante castillo de 40 palmas en cuadro y formado a

cuatro caras en tres instancias de fuegos. Compuestas de 43 piezas móviles, inclusa en ellas una vistosa madama toda llena de fuegos, guarnecido de todos sus capiteles de iluminación con 4 Marias adornadas de cohetes fijos brillantes. Más 2 grandes Marias adornadas con candelas romanas que desplegarán estrellas artificiales, y 4 ruedas alicantinas con sus molinetes encima, guarnecidas de famosos cohetes de iluminación con cinco golpes de fuego, con sus espolones y cañas de minado que de continuo desplegarán sus truenos sin cesar.

6º Seguidamente se dará fuego a los dos combates de cinco soles, cada uno con varios fuegos de iluminación.

7º Se dispararán dos famosas mangas de salidas de cohetes.

El mes de setembre de 1848 es documenta al mateix indret una nova funció a càrrec del Sr. Agrestí:

La concurrencia fue extraordinaria y casi todos los fuegos se verificaron con igual o mayor limpieza y acierto que en las funciones del año anterior [...]. Los fuegos causaron en general el más agradable efecto con hermosas combinaciones de luz y delicados colores, llamando particularmente la atención el de las cuatro culebras y molino de D. Quijote, el de la espiral, el del autómatas, el de las baterías y sobre todo el de la corona imperial.

A partir de 1850, els focs passaren a ser habituals als pobles, principalment dins el marc de les festes patronals, on solien llançar-se com a final de festa. En aquells moments un dels més populars era l'anomenat bou pirotècnic o de foc, que consistia a córrer un carretó o estructura realitzada amb una armadura o bastidor metàl·lic (que imitava la forma d'un toro) sobre la superfície de la qual es col·locaven elements pirotècnics. Normalment, el seu muntatge anava a càrrec d'aficionats locals que imitaven (sempre en la mesura de les possibilitats) els espectacles pirotècnics de Palma. Cal recordar que, llavors, la pólvora era un material car, molt controlat per les autoritats i difícil d'aconseguir.

Gabriel Gelabert Serra, mestre i pirotècnic manacorí

Dins aquest ambient festívol va créixer el nostre biografiat, Gabriel Gelabert Serra. Sabem d'ell que nasqué el 7 de setembre de 1855 al carrer d'en Venturós. Son pare era llaurador i propietari de les terres que treballava, per la qual cosa la família gaudia de certa posició benestant. Sembla que Gabriel mostrà de ben jove inquietuds polítiques que el mogueren a participar en la Tercera Guerra Carlina (1872-1876) fins al punt de ser-hi condecorat. Retornat a Mallorca, inicià els estudis de magisteri. Amb el títol de mestre nacional el trobam l'any 1880, quan es presentà a oposicions. Si bé les aprovà, no obtingué plaça. Per això mateix fundà i dirigí entre 1882 i 1914 el centre privat d'ensenyança Colegio de San Luís, situat al número 8 del carrer del Rei. Aviat el poble el va conèixer amb el sobrenom des mestre Lobé.

Quan es formalitzà l'Associació de Mestres del Partit de Manacor sota la presidència interina de Vicente Jimeno Burguet (desembre de 1883), la primera junta directiva restà formada per Joan Gomis Oromí en qualitat de vicepresident i Gabriel Gelabert Serra com a secretari. Els càrrecs s'oficialitzaren el mes de maig de l'any següent. Aquell interès per dignificar la posició social dels mestres el mogué a presentar-se novament a oposicions almanco els anys 1887, 1888 i 1890. Però no les superà mai.

El 28 de març de 1908 es constituïa a la nostra vila la Junta Local de Primera Ensenyança i la institució quedà dividida en dues seccions anomenades 'Protectora de l'Ensenyança' i 'Vigilància'. La primera la formaven el rector Mn. Rafel Ignasi Rubí, els mestres Francesc Casaña Ferrer i Gabriel Gelabert Serra, els pares Francesc Nadal Servera i Llorenç Caldentey Riera, i les mares Maria Antich Ensenyat i Àngela Femenies Homar. Quant a la segona, la integraven el batle Llorenç Riera Caldentey, l'inspector de sanitat i els regidors Antoni Jaume Ribot i Francesc Oliver Fernández. En ambdues seccions actuava de secretari el de l'ajuntament, Joan Parera Fornés.

No sabem si va ser per manca de recursos o per vocació, però el cert és que Gabriel Gelabert començà a mostrar, des de ben jove, un gran interès per la pirotècnica. Aquest art no era nou a Manacor, ja que des d'almanco el segle XVII hi documentam la presència de focs artificials, normalment lligats al convent de Sant Vicenç Ferrer. Cal tenir present que, d'ençà de l'arribada dels dominics a la nostra vila l'any 1576, els frares prengueren la iniciativa en les demostracions festives locals part damunt fins i tot de les organitzades per la Vila. Un dels exemples més primerencs en aquest sentit ens porta fins al 1669, quan entre les despeses anotades als llibres econòmics del convent en trobam una de 5 lliures i 7 sous per trenta-dues lliures de pólvora «a diferents preus p. la festa de la Beata Rosa».

Poc temps després, el 8 de maig de 1671, els Jurats volgueren celebrar de forma pomposa el nomenament de Bernat Cotoner i d'Olesa (1613-1684) com a nou bisbe de Mallorca. Aquell prevere tenia una forta relació amb Manacor pel fet d'haver-ne estat rector. Entre les costes de la festa trobam les dues següents: «9 sous per fer forts los bigalots del castell de foch; 20 liures a Fr. Miquel Monjo, dominico, per fer los fochs; 13 liures a mestra Bartomeu Riera, fuster, i mestra Juan Fiol, jarrer, per sos treballs i ingenits; per claus i quatre jochs de cartes per los couets que faltaren, 17 sous; per taronjas per posar candelas de seu a les finestres, 8 diners».

El 30 de setembre de 1716, en la benedicció de la nova capella fonda dedicada a l'Assumpció, entre les nombroses despeses que s'ocasionaren n'apareix

una per gratificar els serveis de dos homes de Felanitx per fer focs d'artifici, «que foren molt bons».

Poc abans del naixement del nostre biografiat, concretament el juliol de 1855, Manacor va celebrar amb gran participació i pompositat la declaració del Dogma de la Inmaculada. Pels resums de premsa de l'època sabem que hi hagué focs artificials.

Així doncs, Gabriel Gelabert tingué diferents camins per iniciar-se en el món de la pirotècnia. En primer lloc, pogué fer-ho de forma autodidacta. És igualment versemblant que aprengué l'ofici de qualque familiar, d'algun mestre local o visitant les fàbriques de València, tan populars a la segona meitat del segle XIX. En qualsevol cas, ben segur que va ser espectador directe dels focs llançats la nit del 8 d'agost de 1876 amb motiu de les festes de Sant Domingo, que foren molt celebrats, «especialment la bonita piràmide que descubrió la efigie de Santo Domingo rodeada de una multitud de luces de color». Tres anys després, per les festes de Sant Jaume, hi hagué cloenda amb concerts de música, representacions mímiques i vistosos focs. Més recentment, en el programa d'unes festes organitzades a Porto Cristo el 3 d'agost de 1890, s'anunciava que «por la noche terminará la función con un lucido baile durante el cual se quemarán muchos y caprichosos fuegos artificiales, soltándose además varios globos aerostáticos».

Això no obstant, la primera nota que relaciona Gelabert amb focs és del mes d'octubre de 1891, quan el trobam a Manacor dins el marc d'unes festes en honor a Sant Tomàs d'Aquino. Hi hagué concert de la banda de música, «en cuyos intermedios se dispararon bonitos y variados fuegos artificiales, debidos a la mano del inteligente pirotécnico señor Gelabert». A partir d'aquella data, ben segur que els focs del *mestre Lobé* foren presents a la majoria de celebracions dels pobles de la contrada. En una recerca d'hemeroteca, hem trobat les següents referències:

- 1897, juny, festes a Muro en honor de Sant Joan Baptista.

Miércoles 23.- A las nueve iluminación en las calles de la fiesta. A la misma hora en la Plaza Mayor tendrá efecto una función de fuegos artificiales a cargo del conocido pirotécnico de Manacor señor Gelabert con arreglo al siguiente programa:

- 1º Anuncio del fuego.
- 2º Rosa italiana.
- 3º Espiral.
- 4º Girándola con final volcánico y silbidos.
- 5º Juego de las seis coronas.
- 6º Surtidor chino.

7º Ramillete final.

En los intermedios se dispararán voladores y bombas de distintas clases, rosetones aéreos y luces de bengala, soltándose algunos globos.

- 1897, juliol, festes a sa Pobla en honor de Sant Jaume.

Día 24.- A las diez sesión de fuegos artificiales bajo la dirección del acreditado pirotécnico de Manacor Sr. Gelabert.

- 1897, setembre, fires i festes de Manacor. Entre els expositors que participaren a l'exposició agropecuària figuraren «las rodellas y cohetes des Mestre Lobé». De fet, el seu espectacle pirotècnic clausurà el programa:

Ha tenido lugar como último número del programa de Ferias y Fiestas, el notabilísimo espectáculo de fuegos artificiales, digna corona de festejos tan aplaudidos por todos los habitantes de Mallorca y gentes del continente, que han acudido a visitar este pueblo ávidos de espectáculos y honestos pasatiempos. A la verdad tenemos en Manacor un excelente pirotécnico. Los mejores de otros puntos tan solo pueden aventajarle en ser más conocidos y, por consiguiente, en tener más pedidos que él; pero no le aventajan en ingenio y buen gusto. El Mestre Lobé conoce perfectamente este arte. La espaciosa plaza del Carril estaba atestada de gentes, quedando sumamente satisfechos todos y admirando al retirarse la magnificencia de algunas de las piezas arriesgadas que se han disparado.

- 1899, agost, festes a Manacor en honor a Sant Domingo.

A las altas horas de la noche, y cuando estoy escribiendo esta última correspondencia, a la luz de un candil que va extinguiéndose por lo avanzado de la hora, oigo un nutrido fuego de cohetes y de piezas brillantísimas que el pirotécnico Sr. Gelabert va echando en la plazuela del Convento de Dominicos, en donde se celebra hoy la fiesta de su fundador Santo Domingo.

- 1900, juny, festes a Muro en honor de Sant Joan Baptista.

Día 23.- A las nueve en la plaza de San Martí fuegos artificiales dirigidos por el acreditado pirotécnico señor Gelabert de Manacor.

- 1900, agost, festes a Capdepera en honor a Sant Bartomeu.

El jueves por la noche hubo solemnes completas con la acostumbrada procesión por delante la Iglesia echándose durante ella algunos cohetes. Poco después se quemaron en la plaza Mayor unos vistosos fuegos artificiales debidos al reputado pirotécnico D. Gabriel Gelabert, amenizando el acto la afinada banda que dirige en Artá el Sr. Rodríguez.

- 1900, agost, festes a Manacor en honor a Sant Domingo.

Las calles, elegantemente adornadas con arcos de mirto y arrayán, banderas y gallardetes, ofrecían durante la noche, al ser iluminadas a la veneciana, un aspecto sumamente agradable. La banda municipal amenizó la velada ejecutando varias piezas de su repertorio y el conocido pirotécnico don Gabriel Gelabert quemó algunos fuegos artificiales, dignos por cierto de todo encomio.

- 1900, setembre, festes a Son Servera.

Las silvestres notas de la gaita y el tamboril, alternando con las ajustadas tocatas de la banda del pueblo, derramaban deliciosas corrientes de armonía entre la apiñada muchedumbre que circulaba por aquellos contornos. Acrecentaron esta animación los vistosos fuegos artificiales que se quemaron en la Plaza, confeccionados por el conocido pirotécnico de Manacor D. Gabriel Gelabert.

- 1901, juliol, festes a Manacor en honor a Sant Jaume.

Día 25.- A las 8 y 30 minutos.- Empezarán las veladas musicales como la noche anterior, pero se dividirán en dos tandas. Al finalizar la primera, que será a las 9 y 30 minutos, se disparará el primer castillo de fuegos artificiales, confeccionado por el pirotécnico de esta villa D. Gabriel Gelabert. A las 10 de la noche.- Segunda tanda de las veladas musicales, que durará hasta las 11, a cuya hora se disparará el segundo castillo de fuegos artificiales, obra del mismo pirotécnico, el que, como el primero, constará de seis maravillosas piezas.

- 1901, agost, festes a Manacor en honor a Sant Domingo.

De diez a once [del día 4] en la plaza del Ferrocarril se dispararán los fuegos artificiales que corren a cargo del reputado pirotécnico D. Gabriel Gelabert.

- 1904, setembre, festes a Santa Margalida en honor a la Beata Catalina Thomàs (encara no era santa).

La noche del sábado día 3 tendrá lugar la verbena con baile al estilo del país en cuyos intermedios habrá cacañas, disparándose vistosos castillos de fuegos artificiales por el renombrado pirotécnico D. Gabriel Gelabert, suelta de mongolficos, amenizando la velada la banda de música de esta villa.

- 1906, agost, festes a Capdepera.

El día 23 a las nueve de la noche completas solemnes, con refresco a la salida, a las diez grandes fuegos artificiales dirigidos por el distinguido pirotécnico Sr. Gelabert de Manacor.

- 1907, maig. La comissió organitzadora perfila el programa d'actes del Congrés Agrícola a Manacor.

Igualmente fue llamado por la comisión el pirotécnico de esta villa D. Gabriel Gelabert para encargarse de un escogido programa de fuegos artificiales.

- 1907, agost, festes a Sant Llorenç des Cardassar en honor al seu patró.

Día 10.- Por la noche, verbena con música, iluminaciones y vistosos fuegos artificiales por el pirotécnico de Manacor, Sr. Gelabert.

- 1908, agost, festes a Manacor en honor a Sant Domingo.

Día 3.- [...] Habrá también cohetes y suelta de globos aerostáticos. Día 4.- [...] De 10 a 11 se dispararán en la Plaza del Convento grandes castillos de fuegos artificiales por los pirotécnicos de esta villa D. Gabriel Gelabert y el popular Pipetas.

- 1908, setembre, festes a Santa Margalida en honor a la Beata Catalina Thomàs.

El domingo día 6 [...]. A las diez baile al estilo del país en el real de la fiesta alternado

con el disparo de un castillo de fuegos artificiales y suelta de globos por el reputado pirotécnico de Manacor Sr. Gelabert.

- 1909, juliol, festes a Manacor en honor a Sant Lluís Gonzaga.

Día 17.- A las 9. Las bandas de música tocarán en los catafalcos de las plazas del Conde de Sallent y de Palacio varias piezas de su vasto repertorio. En los intermedios se dispararán cohetes y algunos fuegos artificiales por los pirotécnicos de esta localidad, D. Gabriel Gelabert y D. Pedro Grimalt (a) "Pipetes".

- 1909, agost, festes a Manacor en honor a Sant Domingo.

Como final de fiesta se disparó un vistoso castillo de fuegos artificiales confeccionados por los pirotécnicos de esta localidad don Gabriel Gelabert y don Pedro Grimalt. Disparáronse en la plaza del Carril donde, como de costumbre siempre que se trata de estos festejos, acudió un gentío inmenso.

- 1910, juliol, festes a Manacor en honor a Sant Lluís Gonzaga.

Día 16.- [...] A las nueve la banda Manacorensa que dirige D. Luís Rosselló ejecutará varias piezas de su vasto repertorio en el tablado al efecto colocado en la plaza de Palacio. En los intermedios se dispararán cohetes y algunos fuegos artificiales por los pirotécnicos de esta localidad don Gabriel Gelabert y don Pedro Grimalt.

- 1910, agost, festes a Manacor en honor a Sant Domingo.

Día 4.- Por la noche.- De diez a doce se quemarán vistosos fuegos artificiales por los pirotécnicos de esta población Sres. Gelabert y Grimalt en la Plaza del Carril.

El diari La Almudaina escribía dos dies després:

A las once se quemó en la Plaza del Carril un castillo de fuegos artificiales asistiendo a presenciarlo gran concurrencia.

- 1911, agost, festes de Sant Salvador d'Artà.

Sábado día 5.- [...] A las diez de la noche, iluminaciones y fuegos artificiales por el pirotécnico D. Gabriel Gelabert, en la plaza del oratorio de San Salvador, amenizando el acto la banda de música de la Misericordia que dirige D. Baltasar Moyá.

- 1913, agost, festes de Sant Salvador d'Artà.

Martes día 5.- (...) A las diez de la noche iluminaciones y fuegos artificiales por el pirotécnico D. Gabriel Gelabert, en la plaza del oratorio de San Salvador, amenizando el acto las dos bandas de música de esta localidad.

De les notes que acabam de reproduir resta clar que Gabriel Gelabert era un gran coneixedor de tot el que envoltava la pirotècnia i que, al seu temps, era considerat un mestre en la matèria. N'és una prova el programa dels focs executats a Muro el 1897. La seva participació en unes festes els atorgava cert prestigi ja que els espectacles que oferia aglutinaven molta de gent. Els seus treballs abastaven tot el relacionat amb la pirotècnia de l'època, des de focs de guarnició fins a terrestres i aerostàtics.

El problema era que Gelabert no manipulava la pólvora en un taller o magatzem sinó en una habitació de ca seva que no complia, ben segur, les mínimes mesures de seguretat que hom pot considerar per a aquesta mena d'indústria. Per un anunci als diaris de Palma del 1895 sabem quins estris configuraven el local d'un pirotècnic. En aquella ocasió es posaren a la venda

todos los enseres, herramientas, tonel para fabricar el polvorin, piezas fijas, ruedas, figuras de movimiento y de transformación, y todo lo concerniente al arte pirotécnico, perteneciente al taller de D. Ignacio Arias, por retirarse del oficio en razón a su avanzada edad. También enseñará total o parcialmente teórica y prácticamente cuanto posee en el arte citado previo ajuste de precio, para lo cual, puede el que desee adquirirlo avistarse con su dueño, calle de Santa Cruz núm. 11-1º piso.

I per això mateix el 31 de desembre de 1913 ocorregué la desgràcia quan es produí a ca seva una forta explosió (hi ha qui creu que va ser a causa de l'impacte d'un llamp) de resultes de la qual el mestre Gelabert patí cremades de diferent consideració, la majoria greus, que li provocaren la mort el 17 de gener de 1914. El setmanari *El Anunciador* informava que

el miércoles próximo pasado, mientras estaba elaborando cohetes en su propia casa, nuestro amigo el pirotécnico D. Gabriel Gelabert, tuvo la desgracia de que se inflamara la pólvora, sufriendo varias quemaduras de importancia en la cara. Sentimos vivamente el percance y deseamos su pronta y total curación.

El mateix setmanari sentenciava quinze dies després:

El día 17 a las 11 de la mañana pasó a mejor vida nuestro buen amigo el conocido pirotécnico y Maestro de 1ª Enseñanza D. Gabriel Gelabert, a consecuencia de las graves quemaduras recibidas en la explosión acaecida el 31 del pasado mes, y de que oportunamente dimos cuenta. Era el Sr. Gelabert hombre de acrisolada honradez y católico práctico y ferviente. Su carácter bondadoso le granjeó siempre el aprecio de cuantos le trataron. Dios tenga en su seno el alma del finado, a cuya familia, especialmente a su señora esposa, enviamos nuestro sentido pésame.

L'empresa que durant prop de vint-i-cinc anys havia alegrat moltes de les festes estiuenques de la contrada quedà tancada.

La revista *El Magisterio Balear* també es va fer ressò del traspàs en la seva edició del 28 de gener:

Ha fallecido en Manacor el estimado compañero D. Gabriel Gelabert, que durante años ha ejercido en dicha población. Al frente de un establecimiento de enseñanza particular, siempre concurrido, trabajó constante y celoso consiguiendo acreditarse de profesor laborioso, concepto bien ganado por la actividad que desplegó en la enseñanza. Muy querido de sus discípulos, apreciadísimo en su pueblo, el Sr. Gelabert será muy llorado por su apreciable familia y por sus numerosos amigos; así como su defunción será sentida por cuantos le trataron. Acompañamos a su desconsolada viuda en el sentimiento que la aflige y le enviamos nuestro pésame.

El pirotècnic Pere Joan Grimalt Suñer, Pipetes

A l'apartat anterior hem tengut ocasió de veure com al llarg de la primera dècada del segle xx Gabriel Gelabert compartí cartellera amb un altre pirotècnic local, Pere Joan Grimalt Suñer, *Pipetes* (1872-?). És curiós constatar com la primera referència que disposam d'ell es deu a una tragèdia succeïda el desembre de 1904. Ens l'ofereix el diari ciutadà *El Noticiero* en la seva edició de dia 30 i val la pena reproduir-la íntegrament:

Manacor. Horrible desgracia. El nuevo pirotécnico de esta, Pedro Juan Grimalt, estaba en su casa esta tarde haciendo pruebas sobre fuegos artificiales, rodeado de varios niños que presenciaban sus operaciones. A eso de las cuatro y cuarto se ha oído una fuerte detonación producida por la explosión de la pólvora y quizá otras sustancias que se ocupaba aquél, produciendo el derrumbamiento del techo. De seguida han acudido los vecinos, algunos guardias y empleados en la Casa Consistorial, no atreviéndose en el momento a entrar en dicha casa por temor de más explosión, y el que ha tenido la fatalidad de ser el primero, ha sido el oficial sache Rafael Febrer, presentándose a su vista un cuadro horrible, pues ha visto en el suelo y en medio de escombros a su hijo al parecer cadáver, recogiéndolo y sacándolo a la calle. Después ha entrado un guardia civil y D. Juan Jaume, encontrando al Grimalt cubierto de sillares y escombros. A los pocos momentos han acudido los facultativos Sres. Nebot y Ferrer, practicando la primera cura a los heridos. Al niño Febrer le han apreciado una herida en el temporal, mortal de necesidad; y al Grimalt varias heridas en la cabeza, manos y en un muslo, alguna de ellas de gravedad. A última hora me dicen que al niño le han administrado la extremaunción y que el Grimalt sigue en su gravedad, pero su estado no es desesperado.

Tot plegat demostra una vegada més el perill a què estaven sotmesos els pirotècnics de l'època, exposats a un accident de conseqüències molt greus mentre manipulaven la pólvora i altres substàncies pròpies del seu art.

Grimalt sobrevisqué a l'accident que hem descrit i continuà en el món dels focs si bé sempre a l'ombra de Gabriel Gelabert. De fet, poques vegades el trobam actuant en solitari i mai fora de Manacor. Així, l'agost de 1906, a la festa de Sant Roc celebrada al barri de la Vilanova, llançà diferents peces en els intermedis del concert de la banda de música de Lluís Rosselló. Repetí la mateixa actuació poc després per Sant Domingo. Entre les demostracions d'alegria organitzades per l'Ajuntament el 10 de maig de 1907 per celebrar el naixement de l'hereu al tron espanyol Alfonso de Borbón llegim: «Inmediatamente se participó [la noticia] al vecindario por medio de un repique de campanas de la iglesia de esta villa, al mismo tiempo que el pirotécnico Sr. Grimalt iba disparando varias bombas en las plazas de Palacio, Weyler, Sallent y Carril». L'endemà, al vespre, «en la plaza Weyler [hubo] hermosos fuegos artificiales por el pirotécnico de esta villa Pedro Grimalt».

Al llarg de 1908 el setmanari *La Aurora* publicà en diferents números el

següent anunci:

El aficionado y afamado pirotécnico D. Pedro Juan Grimalt Suñer (a) Pipates ofrece al público, con una economía sin igual, sus trabajos desde la clase más inferior a las mejores conocidas de la isla. Tiene su despacho, donde encontrarán crecidas existencias avisando anticipadamente, en la calle de Amador nº2.

El juliol de 1910, a la conclusió del mes de Maria i del Sagrat Cor de Jesús festejada a l'oratori de l'hospital, sorprengué els assistents amb l'amollada de coets i altres focs artificials. Des de llavors en perdem completament la pista i tot ens fa creure que abandonà Manacor de forma permanent.

La vinguda de pirotècnics externs

La presència de pirotècnics locals barrà les portes a professionals venguts de fora. L'única referència en aquest sentit la documentam a les Fires i Festes de Setembre de 1906, organitzades a imitació de les cèlebres de 1897. En aquesta ocasió els actes programats concloueren el 17 de setembre amb uns focs artificials executats a la plaça del Carril per la fàbrica J. Espinós e Hijos, de Reus. La premsa testimoniat que els focs foren molt aplaudits i que demostraren la perícia dels catalans. Val la pena reproduir-ne el programa que s'executà:

24 cohetes voladores de honor con 2 y 3 tiros.

24 cohetes voladores de honor con luces y tiro.

24 cohetes marquesas y pequeña bomba.

24 cohetes marquesas y luces multicolores.

30 cohetes reales y otros variados.

12 volcanes de todas clases.

1ª PARTE:

Capricho adornado con luces y hermoso final de cascada.

2ª PARTE:

El fuego de 2 Dalias formando un cruzamiento de cintas de colores y final de fuego eléctrico.

3ª PARTE:

Gran Jardineria montada con fuegos de todas clases y gran surtidor al final.

4ª PARTE:

Gran abanico de las Señoritas con una Dalia al pie y final de fuegos estrellados.

5ª PARTE:

Gran estrella fija con rueda intermitente al centro y final de fuegos nevados.

6ª PARTE:

La copa de Júpiter adornada de luces y magnífica fuente de lluvia de oro al final.

7ª PARTE:

Gran cascada de fuego eléctrico con espiral a su cúspide.

8ª PARTE:

Nudo de amor formado por semicírculos luminosos y final alegórico.

9ª PARTE:

Bombardeo formado con dos baterías de candelas romanas disparando balas de colores.

10ª PARTE:

Alegoría con una Dalia al centro y transformándose en un gran sol de fuego eléctrico.

BOUQUET FINAL:

Batería con seis disparos de culebrillas.

RAMILLETE:

50 voladores luces y 4 luces de bengala.

Tot i les alabances, *La Aurora* assegurava al seu número 3:

La casa de Reus (Barcelona) ha cumplido perfectamente su cometido. Es el único número desarrollado por gente de afuera. Con humildad y modestia se ha dicho, todo lo hemos hecho nosotros: ornato, pintura, escultura, industria, comercio... Todo ha sido fruto de nuestros artistas manacorenses. ¡Lástima grande que la última nota no la haya dado un hijo de nuestro pueblo!

Es veu que, per a alguns sectors locals, els mestres Gelabert i Grimalt havien fet falta.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALEMANY, Jerónimo (1738). *Relacion succincta de las fiestas celebradas, en la ciudad de Palma del Reyno de Mallorca, los dias 16, 17 y 18 de Junio del año 1737, por la exaltacion de nuestro patricio Dn. Fr. Raymundo de Dezpuig, a la dignidad del supremo magisterio de la Insigne y Esclarecida Religión de San Juan de Malta de Ierusalem, principe de la isla de Malta, y del Gozzo*. Palma: Imprenta de la Viuda de Guasp.

PERELLÓ, Antònia M. (1986). «La festa barroca a la Mallorca del segle XVII». Pedralbes, revista d'història moderna, núm. 6, p. 71-82.

RIERA DALMAU, Joan (2005). *Historia de Manacor, siglo XIX. Primera Parte*. Manacor: Gràfiques Muntaner.

— (2006). *Historia de Manacor, siglo XIX. Segunda Parte*. Manacor: Gràfiques Muntaner.